

Títol	Ramon Arqués
Nom/Cognom	Ramon Arqués Grau
Any de naixement	1949
Categories	periòdic, publicacions, treball en xarxa, educació, Castaño
Data i lloc de l'entrevista	Dimarts 9 d'abril de 2024, a l'Associació Veïnal
Equip entrevistador	Etnograma (Nelo Vilar, Laura Yustas)
Enllaç	https://youtu.be/1wBYYOlsisk
Extracte	https://youtu.be/76rnG4GcbuQ

Ramon Arqués Grau (Juneda, 1949) és un pilar fonamental en el nucli de l'Associació Veïnal de Natzaret, una persona amable i discreta que ha treballat incansablement pel bé del barri des dels anys 70. Esta entrevista ens ajuda a conèixer-lo a ell, a l'època que li ha tocat viure — partint dels moviments transformadors dels anys 60-70—, i a la faena feta des de l'Associació en les últimes dècades. Ací ens parlà de les dificultats de la seua opció de vida, sempre amb una capacitat autocrítica poc comuna.

Pensem que el seu testimoni, com el de la resta dels seus companys i companyes, mereix ser conegut i apreciat. També el gran esforç realitzat per donar a conèixer la història del barri, primer amb [Castaño](#) i el [periòdic Natzaret](#) i després des de l'obra monumental Natzaret entre la mar i l'horta (dels orígens fins 1936), el llibre escrit amb Toni Sanchis del que estan preparant el volum des de la Guerra Civil a l'actualitat. Esta entrevista se suma també com a document a la història d'este barri benvolgut, i el nostre amic Ramon esdevé un dels seus veïns a conèixer.

Sinopsi

Ramon Arqués Grau (Juneda, 1949) ens parla de com arribà des de Juneda (Lleida) fins a Natzaret, de la seua vida al barri, de la formació de l'Associació i d'una preocupació constant pel camí social que l'ha dut a treballar com a obrer, a convertir-se en mestre d'escola, a historiar el barri i les lluites socials; o a dedicar hores infinites a projectes com la Ràdio de Natzaret o el Periòdic. Sempre amb l'objectiu de millorar les condicions de vida de tots i totes i canviar la imatge del barri des de dins i des de fora.

Transcripció

Contingut

Orígens. Formació	2
Arribada a Natzaret	3
L'Associació veïnal de Natzaret	4
Historiant l'Associació i el Barri	5
El treball	7
Ràdio Natzaret i Joan Castaño (I)	7
Mestre	8
El periòdic Natzaret (I).....	10
Local / global	10
Des de la praxi	11
<i>Natzaret entre la mar i l'horta</i>	12
Canviar la percepció del barri	13
Joan Castaño (II)	15
El periòdic Natzaret (II).....	17
Treballant a Benimar	18
Activisme innocent.....	18

Orígens. Formació

[Minut 00:00:00]

Però bueno, volíem preguntar-te lo primer d'a on eres. Si eres d'ací de València o a on vas nàixer.

Jo sóc de "Juneda la bleada és un poble petit, fan ball i fan cine i és molt divertit" [risses]. Déiem això els del meu poble. Juneda és un poble de Les Garrigues, de la província de Lleida. I clar, dius, com vaig vindre a parar aquí? Pues jo era jovenet i des de xicotet i tal, allò que m'havien educat no sé quantos... en la família feia falta algun capellà i bueno me va tocar a mi, no? I jo ja des de xicotet deia que volia ser capellà. I aleshores, doncs... va arribar un moment que tenint nou o deu anys va aparèixer per allà un captador d'estos de gent jove, de xiquets, dominic, i me va dir... Total, que vaig anar a parar a Cardedeu, que és un poble de la província de Barcelona. I allí pues vaig iniciar diguem el recorregut. D'allí... allí vaig fer els anys d'Ensenyament Bàsic d'aquell temps, que era el batxillerat elemental, vaig iniciar la Filosofia i a començant la Filosofia ens varen traslladar, aquella casa va desaparèixer i ens varen traslladar a tots aquí a València. El Seminari Menor crec que va continuar, no ho sé, no recorde; però els que estàvem ja estudiant... l'Estudi General, diguem, el varen passar aquí a València. Aquí estava l'Estudi General de Teologia. I aleshores ho varen ajuntar, Filosofia i Teologia. I aquí vaig anar a parar. Per això és un poquet estrany que siguent de Les Garrigues haja vingut a parar a València.

El teu accent és quasi valencià de...

El meu accent quan vaig al poble em diuen que parle valencià, que no sóc d'allà i aquí em diuen que sóc català. Solament que allà m'ho diuen carinyosament i aquí t'ho diuen a vegades... "¡és que tu parles català!" [en un mal sentit]. Però sí, jo vaig haver de fer un esforç d'adaptació gran perquè, primera, jo parlava sempre en castellà, que açò és una idea que mos varen ficar al cap que era de mala educació i totes eixes coses i, bueno, parlaves en castellà a tothom, inclús quan estava aquí en Natzaret parlava en castellà. I va haver un moment què jo estava en l'atur i, bueno, amb la meua dona jo ja parlava sempre en valencià perquè ens vàrem plantejar... quan vàrem tindre la xiqueta; fins al moment de tindre-la parlàvem en castellà, però després vàrem dir... "no, mira... ens hem de parlar en valencià perquè la xiqueta és valenciana i ara sí que no ho podem perdonar".

Però en Natzaret se parlava molt valencià? Perquè...

Sí, aquí la gent parlava... això és un poble xicotet, era un poblet... Ara hi ha molta gent de fora, però en aquell temps... o siga, hi havia molta gent de fora, perquè hi havia molta gent de Cuenca, d'Andalusia... Però vaja, no... en fin, la base, la majoria eren tots de per ací. I se parlava molt, era un poblet bastant tancat, un poblet molt característic, que és una cosa que em va agradar molt quan vaig vindre ací. Una de les característiques del poble.

Vàrem acabar els estudis de Filosofia i després vaig fer els cursos de Teologia que eren els que seguien, no? I en acabar els cursos de Teologia vaig fer la tesina, que se presentava, i ja a partir d'ahí jo ja havia patit ja... patit o disfrutat [risses], segons com ho mires, un procés de canvi, perquè en aquella època eren els anys posteriors al Vaticà II, però posteriors-posteriors. El Vaticà II va ser del 64 al 69 o per ahí, i els dos anys posteriors ja... en fi, la gent hi havia molta efervescència en tots els àmbits, diguem, eclesials i això, molta efervescència. I nosaltres també havíem anar sofrint o experimentant una necessitat de canvi, les coses que vivíem no ens convencien, anàvem... bueno, recorde jo que vam fer assemblees conventuals, assemblees dins del convent, al marge dels superiors. Allò va ser una revolució com la de París del 68 [risses]. Sí, sí. Tocàvem la campana: assamblea! Ostras tu, i els superiors... "xe...!" [risses]. Era una cosa molt particular. I bueno, pues vàrem acabar la d'això i quan vaig acabar la llicenciatura jo ja estava amb ganes de... m'havia fet el plantejament que tot allò no me quadrava i jo volia anar com a, diguem, religiós, cristià convençut i demés, veia que calia anar a on més falta feia, que era a la gent més, diguem, la gent obrera, els sectors més abandonats per l'església, que eren el món obrer, el món rural, el món de la intel·lectualitat, perquè vivien en la estratosfera i això pues no... I aleshores jo faig: què faig? La meua família són pagesos, són llauradors, aleshores jo tenia... lo que coneixia era el camp, no?, i del món obrer no tenia ni punyetera idea, per a mi era tan desconegut com la lluna. Jo no... i me vaig plantejar: pues jo voldria anar al camp, però no vaig trobar cap soci que m'acompanyara, i anar sol no me va... I vaig trobar un company que sí que se plantejava de clavar-se en un barri obrer [5 min.], i aleshores vàrem decidir, i vam triar este perquè ens va semblar un barri que era molt senzill, molt popular, molt obrer, molt pobre en aquell temps, molt desvalgut, molt abandonat.

Arribada a Natzaret

[Minut 00:06:47]

I ja coneixíeu algú al barri?, perquè quan tu vas arribar ja estaven Catalina, Damià...

No coneixíem a ningú. No coneixíem a ningú. Jo vaig vindre aquí amb el Marcial. Marcial també era dominic, era ja... me passava a mi d'uns vint anys, tenia més experiència, era un home més format. Jo en tenia vint-i-dos, era un pollet que eixia de l'ou, que no... I a més sense absoluta cap experiència, no?, res de res. Però no coneixíem a ningú al barri, va ser pura casualitat que ens vàrem trobar ací. I va ser... per a mi va ser també una gran cosa, trobar-nos i descobrir que era un grup que responia més a lo que jo buscava que a lo que mosatros havíem pensat. Saps? I me vaig sentir la mar de bé, de seguida ens vàrem... que ens vàrem conèixer vàrem contrastar

les coses que buscàvem i demés, i jo els veia a ells com un grup que havien optat també similar, perquè ells eren també... Damíà havia seguit frare del Sagrat Cor crec que era, la Catalina i Sió i la Jose també eren d'un institut secular molt novedós en aquells temps ja, i elles dins de l'institut molt més novedoses encara. La qüestió és que ells van vindre ací amb una opció molt clara de viure en l'anonimat, viure com a persones normals i corrents, viure del treball, experimentar les dificultats del treball com les experimenta tothom... del treball i de la vivenda, de tot, perquè va ser tot una cosa... I el plantejament que es feien era per tant de passar absolutament del tema, diguem religió.... "Passar": a vore, ells personalment no passaven, i entre ells no passaven, perquè s'ho reflexionaven i s'ho vivien, però, diguem... no: ells se centraven en el treball i en la convivència amb la gent del barri. Punto i ja. I a mi això... jo és això lo que m'estava plantejant, justament, no... L'altre company, Marcial, no ho veia tan així, ell era un poquet més de... jo què sé, un poquet més de... d'un altre moviment que hi havia també en aquells temps, no?, de gent que es ficava a viure en un barri obrer però com a capellà, que feia la seua... oferia el seu estat, la seua manera de ser, la seua manera d'actuar, però dintre de una cosa molt bonica també. Però jo no anava per ahí, jo preferia tot lo altre, no? Quan els vaig veure a ells i vaig veure com vivien i com s'ho plantejaven, pues em va semblar molt bé. I que no se consideraven a ells com a comunitat sinó com a família, encara me va agradar més, no?, perquè dius: això sí que és una cosa diguem absolutament laica, i me va agradar molt [10 min.]. Així que va ser per a mi una sort que ens trobàrem i, bueno, un enriquiment, perquè realment va ser una cosa molt així, molt bonica. Ens vàrem conèixer a partir d'aquell moment, i a més... a vore qui són estos, no? [risses] Ells i nosaltres, o siga... Dius: què raro, no? Nosaltres... jo anava buscant, anàvem buscant per ahí una vivenda per aquí pel barri, no trobàvem res. Vàrem arribar a trobar una planta baixa per allà per Santa Pola, al final, que no tenia més que... com deien aquells?, que no tenia més que el volum però no tenia més que dos parets. No hi havia res de res. Ja ho havíem aparaulat i després vam dir: ostras, aquí ens morirem en l'intent, nosaltres no tenim... És massa per a la carabassa. I vàrem buscar un pis, diguem, normalet ja. Però menos mal, perquè jo crec que allí... [risses].

L'Associació veïnal de Natzaret

[Minut 00:10:53]

I molt poquet després comença l'Associació. No sé si ens pots contar un poc la teua experiència de...

Sí, bueno, quan jo vaig aterrar ací vaig estar com uns... no va arribar a un any, uns set o huit mesos i vaig marxar un any fora. Perquè me va traspalsar moltes coses i necessitava aclarir certes vivències personals, no?, i vaig estar com un any fora. I després vaig tornar, i vaig tornar realment amb els plantejaments molt més clars, molt més decidit i tal. Bueno, però quan vaig tornar ací s'havia iniciat... o siga, açò era... jo vaig vindre ací el any 73, al 74 és quan vaig tornar i ja s'havia iniciat el I.S.O., Institut Social Obrer, una espècie de delegació, no?, de... que era una delegació un poquet informal, perquè era com una pantalla, una cosa per a poder fer alguna cosa que en aquells temps no es podia fer res. I bueno, se va parlar amb qui fora i varen consentir des de la jerarquia que hi haguera una cosa del ISO aquí, no? En aquells temps també d'alguna manera segons amb qui parlaves i segons qui era l'intermediari... Bé, la qüestió és que des de l'ISO, jo vaig entrar en contacte diguem més a nivell de treball en el barri, per ahí per l'ISO. Allí funcionava un grup de persones adultes, que els ensenyaven... pues Sió, Catalina, els ensenyaven a escriure, a llegir, a costura, però... primer feien costura i tal i a partir d'ahí anaven derivant pues a aprendre a llegir un poquet... el sistema aquell de Paulo Freire, a partir dels interessos de cadascuna de les persones que hi havien, i molt bonic, una cosa molt xula. Després hi havia un grupet de joves, que se varen anar d'açò, i ahí estaven precisament Maite i Julio, estaven més en el grupet este, i després Catalina s'havia enrotllat amb un grupet de xiquets que coneixia les mares, de no sé cuántos... Tot venia a partir de la convivència, no hi

havia una acció planificada, diguem, si no... venia des de la convivència i, bueno, varen fer un grupet de xiquets amb els quals pues anaven reunint-se, però molt senzillet, pues eren tretze, catorze, quinze xiquets, no? I jo me vaig apuntar amb ells, a mi m'agradava tocar la guitarra en aquells temps i cançonetes per aquí, cançonetes per allà, i bueno pues vàrem fer alguna acampada, per a mi allò era nou d'aquesta manera, jo havia fet algunes altres coses però això no... Això va ser quan vaig tornar. Abans no havíem començat. Quan vaig tornar vaig fer això, el 74 o així. 74 i 75, a través de l'ISO totes aquelles persones amb qui ens estàvem relacionant, vam fer alguna excursió, aleshores sempre buscaves més gent i s'anava creant un ambient molt bonic de coneixença entre unes persones i les altres, i també s'anava parlant de la problemàtica del barri, però d'una manera molt... saps?, sense plantejaments de tipus polític ni... sinó com d'anar per casa. I a poc a poc se va anar prenent consciència: "això podríem parlar-ne més a fons", i se va començar a convocar a totes estes persones conegudes per tractar la problemàtica del barri. Se va fer aquella... lo que vosaltres ja coneixeu, aquella enquesta que es va preparar, se va passar, i tot allò, i va nàixer l'Associació [15 min.]. Però jo vaig continuar amb el tema dels xiquets, sobretot, mentre se va poder anar fent, que era un grupet, ja te dic, com de quinze o vint persones com a molt. I féiem alguna acampadeta cada dos mesos, o cada tres mesos... En fi, com podíem.

I per lo demés, jo me centrava més en el treball, i després en el temps que me sobrava pues alguna cosa d'aquí. Quan ja se va crear l'Associació pues participava un poquet allà a on feia falta, com un escolanet pues allà a on convinga, allí estic. I així. I això va ser en el 76, va ser molt impressionant, jo venia de treballar amb la meua Vespino, una Peugeot que s'espallava cada dos per tres, i arribant al barri, venia d'una reunió crec, perquè devíem estar de vaga en aquells dies, venia d'una reunió de companys de la fàbrica, no? I arribe a Natzaret, ostras, i ahí me trobe la moguda, el tronc, un grup de dones allà impedint que s'endugueren el tronc i tal... Bueno, me vaig trobar tot això allí, i bueno, va ser una cosa molt forta, molt forta. Però va ser providencial perquè això va donar eixida a un moviment... o siga, en totes aquestes converses de l'ISO vàrem anar plantejant la necessitat d'una associació de veïns, no? Com fer-ho? Pues podem fer... primer veure si la gent accepta una organització tal, no? I quina és la problemàtica més important que la gent puga sentir, i aquestes problemàtiques eren el trànsit de camions pel barri, que era una cosa... era per veure-ho, era per filmar-ho allò, de pel·lícula, uns troncs enormes que passaven pel carrer Major de vegades... Bueno, era una cosa... i en passaven molts, no un al dia, no, no. En passaven molts. Total, que això era un problema, l'altre era l'entrada de Natzaret: ahí s'ajunten, ja ho heu vist, hi ha dos direccions en el Pont de les Drassanes; després estava l'entrada al carrer Major i l'eixida, perquè aleshores no hi havia direcció única; el carrer del Pont d'Astillers. O siga, per baix, d'Astillers. I tot allò era un merder, tots eren de doble direcció, o siga, no hi havia cap semàfor, hi havia hagut algun accident per ahí mortal, o siga... Eixe era l'altre problema més sentit de la gent, no? I això va facilitar que realment la gent diguera: pues sí, és important que... "Creieu que estaria bé que hi haguera una associació....? —Sí, sí, per a que anem tots a una, no sé cuántos...". Va ser un moviment molt bonic. I quan vingué l'accident, això lo que va fer va ser posar-ho més de relleu, per una banda això i per un altra va fer confluïr tot el barri. Tot el barri, perquè allà aquella assemblea era impressionant. I estava gravada, eh? Esta assemblea estava gravada, el que passa que no sabem a on collons està la gravació. Jo tenia sospites de a on podia estar però ara mateix és inaccessible.

Historiant l'Associació i el Barri

[Minut 00:18:43]

I tu a més has fet... bueno, has fet i fas encara, molt de treball d'arreglar tant els diaris com...

Sí, això ha sigut una mania meua [risses]. Una mania meua perquè ho guarde... ho guardava casi tot. Després conforme van passant els anys vas tirant coses, però... Sí, m'ha agradat guardar, sobretot conforme anava prenent consciència de que estes coses eren importants i me les anava guardant, tot... Tenia a casa pràcticament de tots els butlletins que féiem en l'Associació, doble, me'ls guardava per parelles. Doble. Vaig entregar ací a l'Associació bastant, però encara conserve jo la col·lecció. I per darrere després amb el temps he anat posant les dates perquè moltes coses en aquell temps no posàvem dates. Era una cosa immediata i no posàvem la data. I després com vaig anar arreplegant això? Pues me vaig passar uns quants estius... jo feia moltes fotos. Me va regalar... quan ens casàrem me varen regalar la família una càmera fotogràfica, per a fer-nos fotos nosaltres [risses], i feia moltes fotos: de lo que féiem amb els xiquets, de lo que féiem amb uns, de lo que féiem amb uns altres, i a través dels clitxés de les fotos, i de les fotos que jo tenia, pues... [20 min.] de les fotos que jo tenia i que després em que jo n'havia passat moltes a l'Associació, vaig demanar-les i me les enduia a l'estiu i anava mirant fotos, foto darrere foto, i anava mirant els butlletins, anava mirant les fotografies, mirava les camises, els pósters que es veien... i anava fent una composició de... "això ha de ser... per força ha de ser aquell any, tal". Perquè en els clitxés sí que posava els anys darrere. Conforme revetlava posava l'any i inclús què hi havia en cada clitxé. Per si de cas. Però això, vaig guardar moltes coses i això m'ha ajudat també a tenir la memòria més fresca de moltes coses de l'Associació. A vegades diuen: "això va ser tal. —Dic: no, això va ser d'un altra manera". Perquè jo darrere d'això he fet molt d'esforç de buscar, d'afinar... I això es nota, claro.

Un treball de cronologia moltes vegades de l'Associació, d'entendre en quin ordre es van fer les coses... però també del barri, no?, perquè tota la part d'història del barri, que també portes molts anys fent...

Esta espècie de cronologia, això de les cronologies és una cosa que a mi... ha sigut cosa personal meua, per aclarir-me. Quan vaig començar a fer aquest treball de recol·lecció de... localització de les fotos i datar-les, no?, vaig començar a anotar coses, a anotar coses. Entonces encara no tenia ordinador i ho anotava en d'això, en paperets i en llibretes i tal. I me servia per anar col·locant tal cosa, tal altra i tal altra. Després ja quan vaig aprendre amb l'ordinador me facilitava molt més el treball. I sistemàticament en tot allò que jo treballava intente fer una cronologia temàtica, no? I quan vàrem fer el tema de la història del barri, pues claro, quan jo vaig descobrir... perquè pensàvem que teníem poqueta informació i faríem un llibret de cinquanta pàgines o això, no? Però trobar-te amb l'accés a la informàtica, o siga, a la biblioteca del Ministeri i tot això... recollons, tu! Ara, buscant per "Natzaret" me vaig haver de mamar moltes hores de Natzarets que no són els que buscaves, no? I claro... Però després me vaig passar un parell d'any arreplegant informació. I un parell d'anys organitzant-la. O siga, posant a cada informació de què anava, si tractava dos temes posava dos... i així fins a tenir... I a partir d'ahí després classificava. A vore, i a partir d'ahí redactava lo que podia, i així vaig anar fent. Me va ser tan clarificador aquesta manera de procedir que per ahí vaig continuar. És una cosa que... bueno, cadascú té la seua manera [risses], jo no he estudiat història ni tinc punyetera idea. No he estudiat... vaig intentar que me donaren... per a poder entrar a certs llocs havies de tindre una... un recolzament...

D'algun investigador o alguna cosa aixina.

Sí, i vaig anar a la universitat, a un historiador que coneixia, que era frare i tal, i me va dir: "pues ves a tal lloc" i vaig anar i vaig preguntar "la professora d'història de...", no ho sé, ni sabia com se demanava, i me va vore tan despistat que em va dir: "lo primer que has de fer és estudiar Història. —Dic: no, jo no tinc temps per a estudiar Història, jo lo que vull és accedir als arxius", i no me va voler facilitar la cosa i vaig trobar un altre i m'ho va fer i xim pum. I a partir d'ahí, perquè jo no... no he estudiat Història ni tenia idea de com s'havia de procedir en una investigació. Anava jo per lliure i segons les meues conveniències, cosa que de vegades és un...

trobes que sí que haguera fet falta, perquè te dóna un mètode, no vas pegant-te trompades innecessàries, etc. Però bueno.

El treball

[Minut 00:24:39]

Jo havia estat treballant, jo m'havia centrat molt en el treball, però quan em vaig quedar sense treball, que em van acomiadar de la Ford, ahí ja em va resultar molt complicat trobar treball i jo me desesperava de no trobar treball, pues vaig dir: què faig ara? Jo vull estar al servei de la classe obrera **[25 min.]**. Què faig? Podria ser interessant fer Magisteri, i anar a parar a l'escola del barri, que jo veia que a les escoles del barri venien molts professors però tot seguit se n'anaven. I deia: pues si pot ser jo faig Magisteri i me quede al barri i me quede ja per sempre i s'ha acabat. Tots se'n van i jo me quede", que és lo que jo volia, quedar-me, no? O me faig advocat, me faig advocat laboralista... A vore, advocat laboralista, això de les lleis a mi me resulta molt pesat. No... i a més havia d'estudiar més anys i més... Dic, no, dic: faré la carrera de Magisteri, que en aquells temps eren tres anys Faré la carrera de Magisteri, la puc fer per francès, que jo tenia un poquet de coneixement. Val, i me vaig decantar. Aleshores, ja descartat tot el tema laboral de lluita obrera i demés, pues me vaig centrar en això, no?

Ràdio Natzaret i Joan Castaño (I)

[Minut 00:25:52]

En tot aquest procés d'estar en el barri i això, vaig conèixer a Castaño. A Castaño qui el va conèixer principalment i el va posar sobre la palestra va ser Jordi. I li vàren fer una entrevista al [periòdic](#), jo vaig llegir l'entrevista al periòdic de Natzaret, i dic: "ostras, este home...". Jo en aquell temps m'havia quedat sense treball, i se va muntar Ràdio Natzaret, i jo Ràdio Natzaret... bueno, i també vàrem començar... havíem començat feia poc... feia poc no: Ràdio Natzaret era el 86 i l'any 82 es va fer el periòdic. Jo el periòdic era jo qui feia les galerades aquelles, i... però les feia perquè m'havien facilitat un treball abans, concretament a través de Damià, d'un amic seu que tenia una màquina, una Composer d'aquelles que posaves les boletes i tenia una memòria limitada de sis mil caràcters, i bueno, allò era molt laboriós, allò era... Total, que jo escrivia els articles que m'anaven passant d'aquí, els copiava, els corregia i després aquí era la indústria, era molt xulo [risses]: el Damià, la Sió, Miquel... Miquel, no el coneixeu: Miquel Costa, i s'ajuntaven a casa de Miquel i allà teníem... a ell com que li agradava molt la fotografia i li agradava la cosa aquesta, pues se va muntar el talleret de muntatge i anàvem fent, retallant les columnes de... retallant, amb un scotch pegant, fent una maqueta a llapis i després la muntàvem... Era una cosa així molt casolana però molt bé. I al cap d'uns anys vaig conèixer a Castaño, quan jo me vaig clavar en la Ràdio varen dir: "pues com que no tens treball..." va eixir el plantejament de fer una ràdio de Natzaret: "tu podries encarregar-te de coordinar un poquet, i així", i deien: "te facilitem i te donem algun dineret i tal". Dic: bueno, val. I me vaig posar, i jo també vaig fer algun programet, i coordinava un poquet tot lo que se feia allà, perquè allò s'havia de millorar un poquet perquè... diguem que des de la colla se posaven els diners pa muntar allò, però després allò s'havia de conservar bé, s'havia... Bueno, i la gent jove era molt... [risses]. No, que hi havia un grup de uns... jo què sé, no sé si n'hi haven quinze o setze jòvens, que...

Què maravilla!

Sí, no, però els que pencaven de veritat no eren tants [risses]. Però hi havien diversos programes: Jaume feia un programa molt bonic, que era "Directo al hombre", unes entrevistes molt boniques. Després n'hi havia un programa de música que feia un... que ha faltat ja: Àngel... no me'n recorde, Àngel. Després hi havia un programa que feien els xiquets en les

escoles, jo me vaig encarregar... “jo faré un programa també sobre història”, o siga, sobre els carrers de Natzaret, inspirat en un llibre que va eixir al meu poble sobre els carrers de Juneda. Dic: “home, això estaria bé però d’una altra manera, per a Natzaret. —Bueno, val”. I a través d’això, havia llegit l’entrevista de Castaño i dic: xe, Castaño, vaig a conèixer a este home i que m’explique, que este home ha de saber molt de Natzaret. I me mirava un poquet així, perquè no se fiava massa. Castaño era una persona molt discreta, molt reservada, i si no tenia totes les d’això no... li costava confiar. I... “Castaño, vull fer un programa dels carrers de Natzaret, tu me podries indicar coses i tal?”, i me va ensenyar un... eixe manuscrit que vosaltres heu publicat: Natzaret 1928, no? **[35 min.]** I el vaig llegir i dic: “ostras, açò és interessantíssim, tu me’l pots fotocopiar? Me dices que me’l fotocopie? —... Bueno” [risses]. Al final me va passar una còpia, no me va deixar que me’l fotocopiera, me va fer ell la fotocòpia, me la va dir. I amb allò vaig fer un programa sobre els carrers de Natzaret, anava... I per altra banda jo el tema del valencià havia anat estudiant valencià, i m’havia comprat el diccionari de Moll i Alcover, Alcover-Moll, i allí té molt de material, no?, aleshores jo em dedicava a buscar refranys i dites i coses, i amb això, un poquet de coneixement del país i alguna altra coseta pues muntava un programa de... i anava alternant. Pues la cosa de la història me vingué per ahí. I amb Castaño després anava contrastant: “Castaño, tal, mira...”, i ell me va... vàrem anar fent amistat i així mos vàrem... i vaig començar a buscar en l’hemeroteca coses, que no sabia ni que existia una hemeroteca. En l’ajuntament demanava... anava allà i... pues els carrers, els noms dels carrers. “A on està això dels noms dels carrers? Com se posaven els noms? —Pues mira, ves a tal puesto que te diran, no sé què”. I bueno, així vaig començar, no? Però això era molt... I jo estava de mestre i no podia fer més que... poqueta cosa. Durant el curs jo necessitava dedicació plena a tot això, perquè eixia de classe i me tenia que preparar, vull dir, no... Així que només me quedava un mes de l’estiu per a poder dedicar. Jo me clavava ahí i anava... vaig començar a mirar els arxius de... l’Arxiu del Regne, l’arxiu de... l’Hemeroteca, i així. I bueno, per ahí vaig començar la cosa de la història del barri. Sense tenir preparació ni res, i solet. Per una banda jo arreplegava dades, però per què ho feia tot això? Perquè va arribar un moment que me vaig plantejar: jo a casa tinc fotos, i quan veig fotos antigues dels meus pares, dels avis, no sé cuántos, te fa com tenir una especial estima i t’agrada de conèixer i saber, i prens consciència de la família, no? Aleshores jo vaig pensar: pues entones en el barri igual d’aquesta manera, si la gent tinguera coneixement del passat, igual prendria més consciència del barri, que no és solament la casa on jo visc hui i demà me’n vaig, sinó que és una entitat, un poble que té la seua història i té la seua vida, no? Pues a vore... i per ahí me vaig llançar: jo pense que estaria bé, una manera de que la gent recuperara la... en fin, la identitat amb el barri. I de rebot, se l’estimara més, i de rebot també que s’esforçara més per millorar-lo. Eixe va ser el plantejament, i bueno, aleshores vaig dir: això per a mi és capital, per això totes les hores que facen falta. I eixe va ser el plantejament. I bueno, jo pense que ha sigut una cosa interessant: segur que haguera pogut fer-se molt millor, amb plantejaments d’una altra manera, que jo abans també me’ls feia... Bueno, però has de comptar amb les possibilitats reals de lo que tu pots fer, amb quins mitjans comptes, amb quines persones comptes, etcètera. Que a mi me deien els companys, a vegades me dien... jo recorde que Catalina me deia un dia: “i per què no deixes això que ho facen gent de la universitat i tu te dediques a altres coses més de...”. I jo dia: “ja m’ho he plantejat això, és veritat, que això ho podrien fer altres persones, però és que no hi ha ningú que ho vulga fer. És que no interessa a ningú la història de Natzaret. No interessa a ningú”. Aleshores interessa a una persona que li interessa. Eixa persona sóc jo, i si hi ha algun altre encantat de la vida. Però de la mateixa colla no hi ha ningú que li interesse el tema. Pues qui ho farà? Mira, sé que això me limita molt, però per a mi és... I així vaig decidir-ho, no...

Mestre

[Minut 00:34:46]

L'objectiu era vindre aquí, però jo quan no era mestre criticava molt als mestres... o siga "als mestres", veia la vida dels mestres com bastant còmoda [35 min.]. Deia: ostras, tu, tres mesos de vacances... lo que se diu normalment. I clar, i tots se'n van.... i jo no sabia per què se n'anaven. Però és que no se n'anaven perquè no vulgueren estar ací. Home, no és que no vulgueren estar ací: buscaven el lloc que més els convenia a cadascú, i mentre no tens el lloc on fan la tria, a on se feia la tria en aquell temps, perquè se feia en una sala gran i tu anaves allà i deien: "els números tal al qual que passen a la fila", i anaven allà la filera a triar. I de lo que havia anaves triant, no? Bueno, una cosa molt... Pues claro, triaves lo que quedava de lo que quedava. I resulta que a mi me va tocar anar a la primera vegada, fixa't tu, me tocava anar a... allà baix a Torreveja o per allà me tocava. I ja havíem tingut la xiqueta i jo... vaig haver d'anar a triar a Alacant, ja d'entrada, perquè tenies possibilitats, jo vaig dir: lo que siga, perquè jo necessitava treballar. Lo que siga?, pues te'n vas a Alacant. I a Alacant havia de triar. I vaig dir: "home, per favor, que vingué la meua dona amb mi. No, no pot ser, és que tenim la xiqueta, no sé cuántos...". I bueno, allà plorant-los, en fin, van dir: "bueno, pues a Torreveja no, però...". Bueno pues, me va tocar anar a Pego. Però la carrera va continuar, o siga, el sistema era que estaves en Pego, però estaves en Pego provisional, substituint a una persona que estava malalta, dos mesos. Bueno, dos mesos. I després de dos mesos a una altra, i a una altra. I en fi, no coneixies a l'alumnat, cosa que fot molt perquè no tens... te sents sobre un terreny que no te sents segur, no? No tens temps de preparar-te, perquè de hui per demà t'envien a un altre lloc. No coneixes al personal, no coneixes a... Era molt complicat.

I dic: bueno, pues vaig a preparar-me per a educació infantil, perquè la meua dona treballava a l'escoleta de Natzaret, va ser cofundadora de l'escoleta i va ser un treball que vaig viure molt d'aprop, molt d'açò. I jo vaig aprendre molt al costat d'ella, no? I vaig dir: pues és una cosa bonica, interessant. Pues me puc presentar també per això, però no me varen aprovar. O siga, no vaig aprovar les oposicions d'una cosa ni de l'altra ni de l'altra. Al final ja vaig dir: mira ja estic fart de d'això. Me dedicaré a fer turisme de... a triar cada any i aquí i allà, turisme [de donar classe en diverses escoles]. I en aquells temps que Pepa, la dona de Paco Muñoz, que tenia amariat, em va dir: "Ramon, ara és la teua que fan oposicions per a ensenyament en valencià a les escoles". Dic: ostras! Jo m'havia anat preparant els anys però en aquell moment me vaig posar a fons encara. I diu: "esta és la teua, prepara't a fons. —Dic: sí, sí, sí". Bueno, me vaig posar de mala manera; vaig descobrir que no en sabia tant com pensava que en sabia. I bueno, vaig fer un examen bastant bé, un notable sobre... diguem un poquet més que notable, i fenomenal ja a partir d'ahí. Però me va tocar anar a ensenyar valencià a Venta del Moro. I sort vaig tindre, perquè en Venta del Moro sí que hi havia bon plantejament de cara al valencià, però en tota la rodalia jo veia els cartells que hi havien per allà: mare meua!, diu: a on vas tu?, a on t'has ficat? I fenomenal, no? I aleshores tot això me va anar bé. Però a Natzaret vaig arribar a estar només que un any. Vaig passar pel Luis Chorro, les escoles més tirades de... Luis Chorro, de Elx, que era una escola de gent... de gitanos i de gent molt pobreta, molt així. Una escola molt gran però molt així. Vaig fer allí un experiment impressionant, vaig estar molt content d'haver-lo fet perquè me va ser molt gratificant i me va anar molt bé, i els xiquets varen millorar moltíssim. Després d'ahí me va tocar anar a la Coma... no, a la Coma... Ara ja me confonc un poquet. Vaig estar també a Sant Josep de Xirivella, que era també una escola de gitanos. A través d'uns amics que estaven allà que em coneixien em van dir: "per què no te'n vens ací i tal? —I jo dic: bueno, pues val, pues sí". I vaig anar cap allà. De tot això després vaig dir: home, si puc estar a Natzaret pues me'n vaig a Natzaret. I vaig estar a Natzaret. Un any. I aquí les coses... vaig acabar un poquet escaldat. En la línia en valencià vaig estar un parell d'anys, però aquí... en fin, certes coses que no interessa ara comentar, però me varen fer recular. Vaig dir: no, no, me'n vaig del barri perquè preferisc separar les coses [40 min.]. I aleshores vaig anar a un altre lloc, però diguem... no, ja me vaig desencantar de ser mestre, que podia haver sigut una opció bonica. Però en aquell moment jo deia: no, no, jo amb el treball a l'Associació que puga fer i... lo que portava del periòdic i tot això, pues ja me basta. No

vull més històries. I en l'escola tot lo que puga però dins de l'escola, dins de l'horari escolar. A partir d'ahí ja no vull saber res, no? I així va ser.

El periòdic Natzaret (I)

[Minut 00:40:34]

I lo del periòdic, lo del periòdic sí que va ser una cosa... Jo inicialment no estava en el periòdic. Jo feia lo que vos he explicat abans, la còpia. Però va arribar un moment que em varen proposar de coordinar un poquet tot allò i crec que vaig fer bé d'acceptar-ho i crec que ho vaig fer bé de coordinador, perquè... s'anava un poquet així, també la maquetació era un poquet estranya... no depenia del coordinador, no?; perquè no en sabíem. I aleshores se va entrar en contacte amb una empresa que se dedicava més a ixa història: en aquell temps era Papallona, era una empresa que ja tenien experiència de tot això, una empresa diguem d'anarquistes [risses] però... Bueno d'anarquistes, de gent així molt... I vàrem... bueno, m'ho vaig plantejar i sí, va ser una cosa bonica perquè m'ho vaig prendre molt en sério, com que jo sóc molt així, els portava a ratlla a tots [risses], perquè hi havia molt poca formalitat, això d'entregar els treballs al tal, no sé cuántos... Vàrem fer... I vam fer un treball molt boniquet: féiem una reunió de preparatòria, dels que solien col·laborar, no?: Jaume, Damià... Dani, que té una immobiliària per aquí, Dani Rodríguez; José Antonio Montagudo... En fi, les persones que solien col·laborar en la redacció ens ajuntàvem i féiem el... No totes, perquè col·laborava bastant gent, però diguem els que més col·laboraven, els que més estaven en la cosa. I jo amb ells pues per a organitzar: bueno pues per a tal dia tal cosa, per a tal dia un altra, i jo aleshores duia un poquet aquesta faena que no era més que d'això. I després la cosa de la distribució en el barri, en els quioscos, cap ací, cap allà, a la gent de fora que tenia interès en el periòdic pues també coordinar... en fin, i això. I després pel meu compte ja va haver un moment que vaig dir: pues estaria molt bé un full escolar, podríem... estaven els d'educació d'adults i les escoles, pues jo pensava en les escoles sobretot, però com estaven estos pues també, va. Aleshores vàrem afegir un full que era per una banda l'educació d'adults i per l'altra els xiquets de les escoles. I aleshores de cada escola, jo vaig parlar amb ells i cada escola treien un... escollien un xiquet que s'encarregava de... els que tenien il·lusió en eixes coses, de dins de l'escola que feien també els seus periòdics, feien les seues cosetes, pues que acudira i s'encarregara d'arreglar informació de les coses interessants que des de l'escola es pensaven que... I així ho vàrem fer. Aleshores féiem també una reunió preparatòria i distribució de materials: tal dia s'ha d'entregar, vos encarregueu vosaltres i jo aniré tal, i després quan se feia la redacció ja, se publicava i amb el diari al davant ens reuníem un altra vegada i "què vos sembla?, com ha quedat?, què tal?, què qual? I bueno, pues els feia il·lusió de veure com havia quedat el seu treball, i bueno, un talleret... d'ixe talleret va nàixer precisament pues Dani, va nàixer el José Antonio... sí, sí, ixos van aparéixer des d'ahí. I altres: Marzo, un altre que ara és crec que autuberero. Però bueno, un grupet de xiquets d'aquí del barri que feien això, pues era... s'estimulaven, i va ser una cosa interessant. I bueno, va durar el temps que va durar, fins que els dinés s'acabaren [risses].

Bueno, van ser molts anys també, eh?

Sí, home divuit anys, del 82 al 2000. No?

Local / global

[Minut 00:44:56]

Jo lo que sí que veig que és interessant, sempre he vist que era molt important, contemplar les coses des de la perspectiva de barri [45 min.]. Del barri, del conjunt. I això ho teníem clar nosaltres, tots nosaltres. El que més clar ho tenia per a mi, no solament en la teoria sinó en la

pràctica, perquè això és una altra història, era Marcial. Al començament Marcial tingué... tenia una visió molt de barri, molt així. I Marcial i Damià, per a mi en aquell temps, diguem varen ser els teòrics —t'estic parlant del 76 ara, he retrocedit—, varen ser els teòrics... "teòrics": els que varen anar marcant —no solament ells, perquè hi havia tot un grup gran, no?, però diguem els que més incidien en les coses centrals eren ells dos, no? I Damià tenia la cosa ideològica molt clara, de com, estratègia i totes eixes coses, però Marcial tenia la visió més pràctica. Marcial era un home molt pràctic. Tenia... no tenia pràcticament estudis, però tenia una... —tenia estudis i els havia fet, però vull dir, no s'hi havia dedicat, a lo seu no...— i era... tenia molta empena personal, molta força en el parlar, molta convicció... No és que tinguera una riquesa diguem de vocabulari o riquesa de... no, però tenia una convicció, unes conviccions molt profundes, molt fortes, molt pensades, i aleshores les transmetia vitalment, o siga, te transmetia l'entusiasme, saps? I després tenia molta visió de... per exemple, allò que diem de barri: "la setmana de la convivència", pues això va ser idea seua. Això de les setmanes, això va ser sempre idea de Marcial: "Setmana de Convivència", "Setmana Ciutadana", "Setmana de no sé què", això eren coses seues. I ell feia per estar amb tothom, o siga, connectava amb... tenia facilitat, per caràcter, era més obert, més així. A Damià li costava molt, pues a mi també me costa, no? Però aleshores se complementaven molt. Se complementaven molt. I després estava l'equip, diguem, al voltant; pues jo què sé: Sió era una persona molt d'això, Catalina també, Julio, Maite, en fin, tota aquesta gent de la colla, no?, que tots... i altres persones que ara no... Paco Fuentes, que se n'anà del barri... en fin... Jaume, moltes persones que col·laboraven en tot això i aportaven i tal. Però els que tenien més clara la cosa a nivell ideològic i per a on convenia anar eren ells: Marcial per la pràctica, Damià per d'això. Julio també tenia molta cosa a nivell ideològic, però diguem el que més... Total, que esta importància de considerar a coses de barri, quan estava Marcial se va mantenir bastant de temps. I després amb el temps sense donar-nos compte poquet a poquet pues ens costava més, no? Això de... També se van complicar més les coses, perquè anaven eixint organitzacions per tot arreu, ja se va anar dispersant un poquet. Però sí, la perspectiva aquesta del barri per a mi ha sigut important, i crec que és important.

Des de la praxi

[Minut 00:48:36]

Me fa la impressió que en altres llocs se fan simulacres de les coses. O siga, els xiquets fan com un treball... però así sempre és com directe, és una acció real veïnal tot el temps, i és una acció participativa, no és fer com que feu.

Això és una de les coses que jo he après... jo és que ho haja creat jo, ni de bon tros, això no... Ho hem vist entre tots, ho hem anat veient, que era molt important, des de sempre. O siga, el tema de la participació, si vosatros mireu ja anireu veient coses de la història de l'Associació, sempre ho hem tingut com una preocupació molt gran, la participació de les persones, o siga que siga una participació real, no que aparente que participa la gent i nosaltres... No, la voluntat no ha sigut eixa. Una altra cosa és que no hajam sabut fer-ho bé moltes vegades, però el plantejament sempre ha segut que com més siguem, més podrem. I aleshores, si una cosa la podem fer entre tots perquè l'hem de fer uns quants. O siga, sempre hi haurà més força. Això és... i jo per altra banda, a nivell d'ensenyament per exemple, he viscut que els xiquets quan fan les coses per... Si són útils, si fan coses útils, això gratifica i això educa. Però si tu els fas fer coses com a deures, no té trellat **[50 min.]**. I això ho he experimentat jo, vull dir, en diverses activitats que me vaig proposar; jo què sé: una, fer una falla. Pues homes, qui fa la falla? Pues l'hem de fer tots, no? Bueno, pues... els professors ahí no entraven, però l'alumnat sí, no? Pues a vore, com la farem? Jo no m'inventava com fer la falla. Jo proposava: tots els alumnes als quals jo anava a fer classes de Llenguatge i de Plàstica, jo ho plantejava en Plàstica i tamé ho plantejava en Llenguatge. En Llenguatge treballava els aspectes del llenguatge que m'interessaven i que venien bé pel tema, i en Plàstica treballava els altres. Però en la base

estava que la falla l'havien de fer els xiquets. I aleshores: de què farem la falla? Vinga, pues hale, la podíem fer d'això, la podíem fer d'allò... En totes les classes a on anava, anava fent això. I a més pues ara farem també una enquesta i preguntarem a tots, tots els companys de l'escola, de què voldrien que fos la falla, o de què tal. I aixina anàvem fent. Quan teníem el tema delimitat entonces, a vore, classe de valencià: bueno, pues mira, farem redolins. A vore, ja tenim tema. Sobre el tema tal, dividíem el tema en seccions: com organitzem això? Els ajudava jo un poquet i ells anaven veient com organitzar per a... un tema central i uns altres temes complementaris, no sé cuántos, i bueno, a vore, centrem-nos en el tema de la presentació de la falla. Pues anem a fer redolins sobre la falla, bueno, pues mira què fàcil, la cosa és molt senzilla, posava en la pissarra una frase, dic, a vore, digueu una frase: "arriba el temps de falles"; molt bé, "arriba el temps de falles". Segona frase: "farem una festa preciosa". Molt bé, doncs ara fiqueu la frase aquesta i dos més. Poseu-les com vulgueu. Una ha de rimar amb una i l'altra ha de rimar amb l'altra. Col·loqueu-les com vulgueu, però que quadren. A vore com ho feu. Els posava de dos en dos, que ja estaven posat, i anaven treballant, i aixina anaven fent propostes. Hala, a la pissarra, vinga. Vosaltres, què heu posat? Tal. Pim pim, pam, jo anava escrivint tot lo que ells anaven dient. "Ah, pues això és interessant! Va, a copiar. I atenció, això està ben escrit, això? Sí, noo, pues aquí hi ha una falta, pues vinga", i anaven corregint. Hale pues, corregim totes les faltes, a copiar-ho. Vosaltres, què heu fet? I així anàvem fent. Al final de tot això, de tota la martingala, t'eixia un llibret de falla preciós, fet pels alumnes, treballat pels alumnes. Jo procurava que isqueren... i posava els autors de cada coseta, procurava que isqueren tots els alumnes, que no quedara un alumne que no havia opinat, pobret, no? I lo mateix féiem amb la plàstica: com ho podríem fer? Tal, pues vinga, aixina aixà, i aleshores... les tècniques no les sabien i jo els havia de buscar la tècnica pa poder fer els ninotets, les coses i tal. Bueno, pues tot això ells ho vivien com una cosa molt real perquè ho havien parit ells. I els feia un follet i, hala, el follet per a vosatros, els majors. Porteu-lo a casa, per a vosaltres. Bueno... I la portà del folleto qui...? Pues concurs de portades, vinga. La que vosatros voteu com la més bonica és la que posarem. La posàvem. El folleto penjat en el claustre de professors, allà en el tauló, i ells a casa.

Bueno, pues coses d'aquestes me feia veure que els xiquets veien que era útil. I si és útil... I aleshores jo sempre he insistit en això, i crec que no he sigut l'únic, perquè això ha segut un plantejament global de que... I per l'altra banda, el sentiment de tota la colla sí que ha segut sempre lo que deies tu: una visió global no solament a nivell de barri, sinó que... que no vivim aquí en la illa del barri, que vivim en una ciutat i vivim en el món, no? I aleshores tot això s'ha de dir, a Julio li ho haureu sentit dir moltes vegades: pensem globalment i actuem localment, no? És una cosa que pense que l'hem tinguda, després les estratègies fallen o no falten, però... Bueno, les estratègies no, les tàctiques, les actuacions concretes ja, no? Sí, ha sigut una cosa interessant.

Natzaret entre la mar i l'horta

[Minut 00:54:49]

Bueno, i hem parlat de la importància que li has donat a la història i a arregar informació, però no hem parlat expressament del llibre [\[Natzaret entre la mar i l'horta \(dels orígens fins 1936\)\]](#), que vas fer amb Toni Sanchis, per si vols explicar un poquet com va ser això.

[55 min.] El llibre, com us deia abans, jo em sentia molt sol, no donava abast. No és perquè me sentira sol, que jo estava molt a gust fent les coses, sinó que no donava abast, que jo veia que s'amuntegava la faena, que no... no em pensava que era una cosa tan... que donava tant de sí. I li vaig dir a Toni: "Toni...". Li ho vaig dir moltes vegades, quan ell estava fent els llibres encara del Grau, no?, o abans. "Quan acabes el llibre del Grau, ja, Toni, vens a Natzaret i m'ajudes a... Perquè si no açò no s'acabarà mai". I diu: bueno, vale. Vam quedar així. I ens vàrem posar, i aleshores pues Toni me dia: "bueno, pues què vols que faça?". I dic: a vore, [risses] tu tens més

experiència que jo, però... I compartíem els plantejaments, no? Pues podríem fer les coses així, i aixà, i... Bueno, no sabia ara molt bé què dir sobre el tema, però... vull dir, vàrem treballar... hem anat treballant molt... Tot lo que jo anava... Jo deia, per exemple: puc treballar estos aspectes i estos treballa'ls més tu. Els que tenia més clars els treballava jo, i els que no pues dic: "te'ls deixe a tu i tu vas fent", i li passava tota la informació que havia arreplegat, "i tu vas fent. I ja ens ho anirem passant, o ens ho anirem rellegint tot: lo que faça jo t'ho lliges tu i al revés, i anirem contrastant lo que vegem". I així ho vàrem fer, vull dir: va ser un treball molt en equip, cadascú té el seu estil de fer i redactar, Toni és molt descriptiu, en el sentit que li agrada posar molts detallets, no?, i jo me perc moltes vegades en els detalls per a seguir el fil i no allargar massa, perquè això sí que ho he tingut jo molt present: resumir tot lo que es puga, i amb el Toni deia: "cal resumir perquè si no això ens eixirà una enciclopèdia, i no és el cas".

Després hi havia l'altre tema: dius, "a vore, com fem la publicació?, la fem en plan popular o la fem en plan tècnic, en plan publicació universitat, per a entendre'ns? És que si ho fem... és que convé, una vegada que fem un treball així, Toni, amb tota la profunditat que hem pogut i l'extensió que hem pogut, convé que açò tinga un altre aire, vull dir... Que arribe a mitjans que més o menys se puga valorar... que tinga un cert nivell, diguem, de...". Però jo me resistia, perquè jo era més partidari de fer una cosa més senzilla. Més senzilla i més... un llenguatge més fàcil, més esplaiat, però clar, la cosa donava de sí; per a fer-ho esplaiat... encara tinc una redacció segona començada en plan més distendit, no? Però clar, fer-ho així és ampliar també més. Això no cabia. Bueno, total que vam arribar també a la conclusió pues que sí, que era... posats a fer-lo, fem-lo de la millor manera, de lo més clar possible, de lo més senzill possible, dintre d'aquest paràmetres però que tinga una acceptació més...

Més científica, no?

Sí. I una cosa que jo tenia molt clareta per a mi: hi han molts llibres que se fan sense notes, i té la seua explicació i la seua motivació, però a mi concretament pensava: el punyetero de Castaño, si haguera anotat d'a on traïa la informació a mi m'haguera facilitat molt... I claro, dius: jo pense que no vas a posar de cada línia, perquè com que no sabíem res cada línia que escrivíem era d'algú, diguem, d'algun puesto. No vas d'això, però bueno, allò més d'així, més... deixar-ho anotat, no? Per això el llibre té bastants notes a peu de pàgina, pensàvem que era important posar notes a peu de pàgina perquè si no igual després no... Bueno, són cosetes ja de màrqueting [risses], però ens va suposar un esforç molt gran. I la segona part que és la que estem treballant ara pues... buf, ens costa molt. Jo claro, en tot aquest temps la pandèmia per mig ens va impedir presentar el llibre en diferents llocs que ja teníem aparaulats, i ja després no... **[60 min.]** no pegava, fer una presentació d'un llibre després de tres anys, no? Això per una banda, i per l'altra doncs a mi concretament la dona se va posar molt malalta, molt malalta, i jo vaig quedar inutilitzat durant molt de temps. I ja no podia. Dic: "mira, Toni, amb mi no comptes perquè no puc. Tu ves fent tot lo que pugues, jo t'aniré dient les coses que em venen al cap que podríem anar fent o que jo tenia pel cap i tal, i tu vas treballant, però en aquestes que la Penya s'ha anat posant cada vegà millor, cada vegà millor, i dic, home, fenomenal. Cada vegada tinc jo un poquet més de possibilitats de fer cosetes, i quan tinc una horeta l'aprofite com puc, no? I anem així, però claro, molt més lent de lo que ens imaginàvem.

Canviar la percepció del barri

[Minut 01:00:54]

Una altra publicació que no té res a vore però que me ve al cap, és la teua participació en el llibre [Vidas de colores](#), que, a banda que el text me va parèixer molt interessant per molts motius, me pareix molt interessant també el comentari que fas al principi, que parlaves un poc de la imatge externa, com se veia Natzaret des de fora i com podia... Com era interessant que estiguera Natzaret en obres [el literatura, etc.], com de fons, i sí que he trobat molts

casos de textos teus o de treball que pense que és teu que... que treballes eixa part, no?, com la Wikipèdia sobre Natzaret. Eixa part de canviar la imatge que se té del barri.

Sí, això m'ha preocupat molt, perquè és que... i a més al barri ho hem patit molt. Patit, eh? Ho hem patit molt, i encara ho estem patint, però ja no tant. Però tota la història de l'Associació ha sigut lluitar contra esta visió negativa de Natzaret. I apareixia en la premsa: "Natzaret...", però ja des dels anys cinquanta i coranta, vull dir... Eixes referències "el barri pobre, el barri tal, no sé cuántos, pobrecitos, no sé qué". Un estigma que després se va anar complicant en els anys 80 amb el tema de la droga, bueno primer de la delinqüència, la delinqüència juvenil, després la droga, després tal... Tot això era un estigma real que no hi havia manera, no hi havia manera. I els mitjans sembla que busquen la coseta per a... tal. Home, ja val, eh?, ja val. A mi me va arribar a escriure un autor —ja no sé ni quin autor era, però era un autor bo per lo vist... Jo és que no sóc lector, no sóc, a pesar de lo que puga semblar, no llig molt. Molt no, llig molt poc. Un autor que se dedica a fer novel·les i coses d'aquestes, me va demanar informació sobre el tema del capellà aquell de la droga i tot allò. I jo li vaig dir: mira, perdona, si has d'escriure sobre això... era interessant amb el tema que tu plantejaves, no?: que aparega eixa... Però és que precisament este tema... Dic: collons, és que n'hi ha molts que estem desitjant que se toquen. I no se toquen. No se toquen. I tornar... I dic: "personalment, perdona que te diga però jo per ahí no te pense informar. No en tinc massa d'informació. Si vols parla amb no sé qui, però jo des de luego no...". Li va saber greu, però jo no... I el tema este és que, claro, estant en els anys 80... bueno, quan jo tenia aquella Mobyette que vos comentava, que ne vaig tindre tres o quatre perquè me les varen furtar totes [risses]... sí, hi havia molta delinqüència aquí en el barri, molta delinqüència. I una vegada en vaig enxampar a u que me l'estava... allí davant del mercat, la tenia lligada al senyal de trànsit, i me l'estava furtant. I jo vaig baixar i vaig dir: home, tal. Total era un pobre desgraciat. Un pobre desgraciat, un xavalet de tretze o catorze anys que tenia una família molt desestructurada, molt malament. I pobres. Total, dic: mira, saps què? No te denunciaré ni te faré res. Dic: espera't un moment que te vaig a buscar una cosa que tinc dalt per a tu. Tenia un tebeo, que havien publicat no sé a on, allà no sé si.. no sé a on era, sobre el tema de la delinqüència. Era un moviment d'estos d'esquerra, era molt així, que tractava el tema de la delinqüència en plan còmic. I un company d'eixa organització o pareguda me'n va passar un. I dic: tin, llig-t'ho. Diu: "és que no sé llegir" [65 min.]. Me cague'n la mar! Dic: pues mira-te'l, intenta-ho, que jo quan llegia tebeos tampoc no els llegia, els mirava, només llegia alguna coseta. Dic: mira-te'l, alguna cosa... Vull dir: era una cosa que se donava molt. I de fet nosaltres mos vam arribar a plantejar què fem. Primer en el grup diem de la comunitat, que ens reuníem i reflexionàvem les coses que anàvem vivint i tal. Què podíem fer, perquè estàvem entrant en una dinàmica que això no existia abans. I vàrem dir: pues igual convindrà que ho plantegen en l'Associació, i veure de fer alguna cosa. I se va plantejar en l'Associació i mentrestant anàvem pensant, i en l'Associació vàrem plantejar... i a mi se me va acudir, i a altres persones també: home, pues podríem fer alguna activitat per a xavals, xiquets, per evitar... els de Damià i estos... Damià tingué una cosa de la música: "pues per ahí podríem crear un centre de música o una banda o lo que siga, que a través de la música...". Diguem evitar... oferir coses que siguen bones per als xavals i els joves, i evitar que estiguen per ahí vagant sense saber què fer i caure a lo més... tal. Aleshores jo vaig dir: pues podríem fer un grupet d'acampades... com que tenia el record d'aquelles acampades que havíem fet amb la Catalina, i podríem recuperar allò i podria ser interessant. I bueno, vàrem fundar el grupet aquell que li vàrem posar de nom "Pebrella", perquè a nosaltres ens agradava molt... a Penya i a mi ens agradava molt el tema de la muntanya, el tema de les herbes; ens havíem aficionat a les herbes [risses] i totes ixes coses, no? I dic: mira, pues li posarem "pebrella", perquè pebrella és una planta molt típica, o siga, molt original del País Valencia. Que no abunda però és... no es troba fàcilment en altres llocs, i aquí sí. Pues li posarem Pebrella —igual que a la meua filla li vam posar Mariola; li vam posar Mariola perquè vaig estar pensant: jo vull que siga una cosa de... però que siga fàcil per als familiars de la rama de Navarra [risses]. Li vam posar Mariola.

Bueno, la “o” no la pronuncien bé però bueno... Bueno, pues així. I vàrem fer este grupet que va ser interessant durant uns quants anys, els anys... el 83 és quan vàrem crear el grup pràcticament; entre el 81 i 83 és quan vam anar parint tota aquesta història i vàrem crear el grupet. Amb [Serveis Socials](#) anàvem molt... se plantejaven... És que va ser una època molt bonica perquè hi havia un intent de convergir, d'ajudar-nos, de... I amb qui podies anaves junt, i amb qui no podies no. I des de Serveis Socials tenien el plantejament molt clar de... diguem tenir present tot lo que hi havia en el barri, també. No? Si jo estava allà de directora... i allò ho tenien molt clar, ho tenien molt clar. Aleshores, doncs a través d'ahí també varen col·laborar, varen ajudar molt, vàrem fer una activitat. Més tard vingué el tema de la droga. I eren coses que anaven afectant ja a algunes persones de les... dels fills del grupet nostre més de vida, no? Ostras... I què fem, què no fem...? Pues... tot això plegat va ser el naixement de Pebrella, després del Centre Juvenil, lo del Centre de Música —que el Centre de Música se va crear en el 84. O siga, tot va nàixer a partir d'aquesta nova situació de que calia fer altres coses, no? I a nivell d'Associació també, altres serveis... Bueno, les AMPes; les AMPes va ser una cosa que es va treballar des de l'Associació, se varen crear perquè l'Associació ho vàrem anar treballant. I amb els xiquets estos que ens reuníem al començament amb la Catalina i demés, ells en l'escola anaven... ens passaven informació de com vivien en les escoles, la problemàtica que hi havia. I aleshores als pares els anàvem plantejant pues esta... pim pam, i se varen anar fent... Bueno, i després quan Maite i Julio posaren els xiquets seus allà a l'escola... bueno, tot això se va anar... les AMPes, se varen crear les AMPes, l'Escoleta ja s'havia creat en el 79 [70 min.]. El 79, va anar deu anys bé, fins al... bueno, van estar divuit o dinou anys, també. Després... jo què sé, l'evolució del Centre de Música, passant de local en local, que va ser també una epopeia. Els Serveis Socials igual... bueno, va ser una època diguem de... la biblioteca... Jo què sé, ara no sé, però una època de diguem d'assentar... les reivindicacions més primàries estaven aconseguides, assentades, i tot venia a ser cosa de serveis, cosa cultural, cosa d'això, no?

Totes eixes problemàtiques, més algunes altres cosetes que varen anar passant, tot això... I aleshores és una mania que teníem. I de fet en el llibre ho faig ressaltar. I en altres llocs també, allò a on he vingut jo ho he fet notar, que era important crear per una banda l'autoestima, però afavorir-la, perquè un no s'estima si no veu què és lo que cal estimar, i d'una altra banda difondre una altra imatge. Una altra imatge. Que no faça mal, perquè a molt veïns nosaltres veiem que els fills no volien saber res de Natzaret. Altres vegades sí, altres vegades... Altres vegades “som els de Natzaret!”, no? En plan matxos. Però tot plegat no... Bueno, pues totes eixes coses era important. I vam aconseguir parlar amb gent de la universitat que varen anar cooperant i ells, esta gent de la universitat, sí que va anar a poc a poc incidint, fent estudis... enviant gent de la universitat aquí a que un poquet coneguera el barri, coneguera la dinàmica, coneguera les preocupacions... i això també ha ajudat molt. I és una cosa que no s'acaba mai, però ahí està.

Joan Castaño (II)

[Minut 01:12:13]

Castaño, jo tinc molta curiositat, per exemple. Castaño, totes estes coses que escrivia per al periòdic Natzaret, coses precioses, aquella secció de “Voces y sonidos de antaño”, que era un enfocament molt creatiu.

“Voces del Comercio”.

Exacte, sí, sí, sí, del comercio. Era molt creatiu perquè era a partir del so un poc. Això ho tenia ell escrit o ho escrivia ell per a cada número?

Ell, tinc jo entés, per lo que he vist de tot lo que tenia arreplegat i demés, ell ja d'abans anava arreplegant coses. Ell ha sigut un home arreplegador, ell sempre ha tingut curiositat, i anava pel seu compte... Va iniciar-se amb allò de que son pare descrivia com era el barri i a la riuada pues

ho va perdre, va perdre els apunts que tenia de son pare, aleshores ell va intentar refer-los, recordant tot lo que ell havia mamat de son pare, recordant-ho i contrastant-ho. I a partir d'ahí afegint. Per altra banda, ell era un home cult, més cult que jo m'atreuria a dir. Un home cult. Amb el seu llacet negre, que el distingia, era una cosa típica dels anarquistes d'*aquello* *tiempos*. Ell anava replegant... llegia, llegia els diaris i les coses que trobava que eren interessants de costums... s'ho guardava, s'ho guardava. Cosa que trobava, cosa que guardava, perquè tinc jo a casa coses seues que les hauré d'entregar algun dia perquè ahí no fan res, les he d'entregar, però de moment i per si de cas me fan servei de moment les tinc aquí. Però les entregaré perquè són coses... Algunes són coses un poquet més personals i dius, no sé. Però bueno, doncs ell tenia molta cosa arreplegada, col·leccionada, d'informacions que apareixien de publicacions, d'oficis, no sé quantos, no sé què més. Aleshores ell entre això i lo que ell recordava i lo que havia viscut, ell se feia els articles. Escrivia molt bé. M'encanta la frescura i la suavitat amb que escriu. I la senzillesa per altra banda, perquè és un llenguatge que tothom l'entén. A mi me poden dir qualsevol cosa... "què vols dir", però lo que diu ell està claríssim. I crec que sí, ell ha sigut sempre molt... I ja te dic que arreplegava... un paper que trobava en terra i se'l guardava i moltes vegades inclús posava la data, posava la data al darrere [75 min.]. "Això tal dia ho he trobat". Un pamflet que havia tirat no sé qui... tenia eixa cosa. Si tots haguérem tingut eixa curiositat i aquesta necessitat d'apuntar no haguérem perdut tantes coses [risses].

Entonces ell escrivia però en principi no per a publicar, perquè l'entrevista que li feu en al periòdic Natzaret...

No, no.

Ell diu, "no, és que açò no li interessa a ningú".

No, vàrem ser nosaltres qui li vàrem dir que per què no escrivia. O siga, jo... a mesura... el que vos he contat abans, vaig prenent consciència, ell m'ensenyava coses, m'ensenyava coses... "Castaño..." I va haver un moment en què ell, bueno, se va morir el seu fill, va tindre una depressió i no sé si va ser en eixe moment o després ne tingué un altra. Bueno, la qüestió és que tingué moments molt durs, molt durs. I nosaltres el véiem... "eixe home és mor, eh?" Estava molt molt deprimat. "Xe, què podríem fer, què podríem fer?" I jo li vaig dir a Damià "escolta, este home sap molt del barri –i pensant en el llibre que jo havia llegit del meu poble i el programeta de ràdio que havia fer–, dic, i si li proposem que faça un llibre sobre els carrers de Natzaret?". Dic "ell el faria, a lo millor això li agradaria". I diu "bueno, pues vinga, va". I vaig a Castaño i li dic "Castaño, voldríem fer una cosa que només pots la fer tu perquè nosaltres no en sabem, no tenim la informació, i tu sí". Dic "tu t'animaries a fer un llibre sobre...". No, a escriure, a escriure no a fer un llibre "a escriure sobre els carrers de Natzaret, en fin, com eren, tota la... lo que te... per a que puguem conèixer els altres com era Natzaret en el passat". I "ah, no, però és que això no interessa a ningú", que això m'ho deia moltes vegades: "això no interessa a ningú, això només t'interessa a tu i a mi...". Jo deia: "Castaño, això ha d'interessar, perquè tu quan te trobes una fotografia antiga teua de la família dius «ostras»; pues la gent quan veja coses del seu barri dirà «ostras, a vore què diu, a vore què és». Segur, Castaño, segur, de veritat. És que nosaltres ho voldríem fer, però no podem, no en sabem i tu sí, tu ho saps fer perquè tu saps...". Bueno, se va animar, se va animar i va fer, i nosaltres vam dir "bueno, pues..." i després ell reconeixia que gràcies al llibre, gràcies a això s'havia refet, s'havia recuperat. I Ana, que era la seua metgessa, [Ana Costa](#), també ho deia. Jo recorde quan jo feia la presentació del llibre que això ho vaig contar i jo tenia a Ana a la vista i ella feia aixina amb el cap [assentir], perquè Ana era el seu metge i coneixia tota la història d'ell. I pues això. Però sí, sí, ell ha escrit sempre perquè ja te dic que va començar per això, pels records de son pare que els va voler recuperar, i això el va animar a posar-se, a seguir, i escrivia, escrivia, escrivia. I després tenia cultureta, o siga, ell havia... llegia... I així com jo sempre he tingut el cap que tinc poca memòria, se m'obliden les coses, jo me lligen una cosa, me llig un llibre i després se

m'oblida, me queden sensacions i les sensacions no s'obliden, però els coneixements sí, se m'obliden; en canvi ell... això li quedava. O siga les coses... Realment ha sigut una cosa guapa. I alguns dels escrits que heu [publicat](#) jo ni els coneixia.

I queda encara per publicar, coses precioses.

Però sí que interessa perquè això és una font de coneixement que està ahí, que després arriba un especialista i diu "ostras, quin material interessant", perquè moltes coses després te les trobes allí i te donen l'explicació del trencaclosques que tu tens a vegades d'una cosa. A Castaño jo me l'apreciava molt i ell també a mi, i a tots. Ja te dic, era distant, li va costar posar-se en relació amb l'Associació i amb el periòdic. Distant. Era molt precabut, però a poquet a poquet ell va anar comprovant que érem gent de bona pasta, que no teníem mala fe, que no teníem mala intenció, que... i aleshores pues se va decantar. Se va decantar i se va fer soci i se va... **[80 min.]**

Sí, sí, además cada número publicava, molt interessant. Molt bé.

Sí, inclús de vegades ell feia les cròniques dels que morien, no? De les persones que... Després això ho va deixar de fer ell i ho va enganxar un altre dels xics joves dels que es varen enganxar de la fulla escolar, ho va...

El periòdic Natzaret (II)

[Minut 01:20:25]

Sí, eixa va ser una cosa... Moltes vegades hem lamentat que el periòdic de Natzaret no se continuara fent, perquè era una... bueno, per una banda era un material que se va fent d'arreglada d'informació que no se perda. Queda reflectida i bastant... reflectida al detall, amb precisió. I al mateix temps era com una espècie d'escola perquè ahí col·laborava la gent que volia. Perquè nosaltres ens esforçàvem, anàvem darrere de les falles "ieh, no teniu res que...?, expliqueu una cosa", o darrere dels Scouts "ei, no escriuríeu una cosa de les activitats que aneu fent? Feu molta vida durant l'any i aquí no... Ho podeu publicar, ho podeu dir, això està per a tot el barri, és vida del barri". Esta era la nostra idea. I el subtítol era "periòdic del barri de Natzaret". No volíem de cap manera que fóra de l'Associació. I de tal manera que molta informació de l'Associació ens la deixàvem a banda i la publicàvem si podíem i si no pues no, en uns fulls a banda, ja de l'Associació. Però no volíem que fóra... el que passa que, claro, l'Associació era una associació del barri que es preocupava del barri i aleshores molta de la cosa que afavoria tot lo que era del barri, que era la lluita, aconseguir les millores, totes eixes coses, no se podien deixar de banda. Ni se podien deixar de dir i d'explicar com anava la cosa. Això pues per a mi va ser una situació que va conduir a que la gent pensara que era una cosa de l'Associació. Però no. Mai, mai... I de fet la junta que va crear el periòdic i que està fotografiada en el primer número, eixa gent... Ahí hi havia gent de tot. De totes les entitats. Però amb el temps se varen anar desmarcant o per la incomoditat o... que a lo millor no tenien tant d'estímul, que no tingueren molt clar que era important, les altres persones a lo millor no, o era per peresa o lo que fóra. Se varen anar despenjant, no? I després venien les parladies "que si tal, que si qual...", això ja la gent s'havia de comprometre un poquet, igual tothom no tenia les coses tan clares com... Sí, però realment va ser una pena. Bueno, això... el periòdic se podia publicar perquè rebíem uns diners de la Junta de Cultura de... però això que rebíem de la Junta de Cultura no arribava més que per a un número. Lo que rebíem en tot l'any donava per a un número. Perquè molts exemplars no s'arribaven a vendre, però els fèiem perquè dèiem "ostras, ens costa quasi igual uns pocs més que uns pocs menys, pues en fem aquests de més i sempre pues...". I després tot lo altre com ho paguem? Pues hi havia gent que posava de la seua butxaca. Que vés a explicar-ho. No diré noms, però persones d'aquí de... que posaven de la seua butxaca i no deu ni cint, sinó molts diners. Per què? Perquè se jugaven la vida a estes històries. I gent amiga que teníem per ahí escampada que ho valoraven i també aportaven,

aportaven diners. I per això se mantenia. Però clar, va arribar un moment que els diners feien falta també, al Centre de Música també... el Centre de Música era una cosa de molta envergadura, feia molta falta... També. Se varen canalitzar cap a un altre lloc, però la veritat és que... algun dia se sabrà d'on eixien els diners. Perquè... En fin.

Treballant a Benimar

[Minut 01:24:50]

Una vegada quan estava treballant en Benimar –vaig arribar a treballar en Benimar un mes o així– **[85 min.]**. I, ostras, me vaig donar compte que el capellà aquell era un poquet... don Elías. I tenia algun treballador per allà sense assegurar, i jo també, sense assegurar. I a més a més... jo treballava allí de neteja i me passava tot el dia, de 9 a 9, només parava o no sé si parava una hora o dos hores a migdia i tornava. Bueno, me pagava amb la calderilla que arreplegava, a la setmana. La calderilla que arreplegava cobrant aquelles cadires que tenien el cul foradat a la gent... “un duro, un duro per cadira” i jo deia... “no, agafa la cadira, això no ho he vist”, perquè me feia vergonya cobrar un duro per unes cadires que estaven foradades, moltes vegades. I ostras, anava jo a demanar-li a vore si tenia... bueno, me pagava amb la calderilla, que me pagava poc, no recorde quant era, molt poc. I anava cap a casa així [amb els diners en la mà] o en una bossa de plàstic com podia cap a casa. No seria [inintel·ligible] perquè anava sense macuto i sense res. No tenia segur i no tenia cap dia lliure a la setmana. Jo vaig anar i li vaig dir “don Elías, mire, no sé... jo... vosté és capellà i vosté sap que anar a missa és obligat, vaja, cal anar a missa cada setmana, cada diumenge, jo ja no li dic que vaja a missa el diumenge, però puc anar un altre dia, li demanaria que em donara un dia lliure per a jo tenir eixe dia de descans i de poder anar a la missa que jo crega convenient”. Dic: “home, si tots els treballadors de tot el país tenen un dia lliure a la setmana, jo ja no dic que siga diumenge, però bueno, un dia, vosté que és de l'Església... l'Església això ho demana. –Bueno, va, va, pues vinga, quin dia te... –Bueno, pues a mi m'interessa tal dia –que és el dia que em venia bé perquè ens reuníem nosaltres–”. Molt bé. Dic: “li dic una altra cosa... A vore, lo que em paga jo m'ho puc emportar igual, però si és un poquet més de quantitat perquè això... això no arriba al sou mínim. –... tal... bueno... val”, va cedir. I després li vaig dir: “però hi ha una altra cosa... –Una altra cosa encara? Una altra cosa?”, dic “sí... és que, a vore, és obligatori estar assegurat, tots els treballadors estan assegurats i si tots els treballadors estan assegurats i és una cosa necessària, l'Església que faça això pues no em sembla bé”. I... “buah, no sé què no sé quantos...”. Ahí ja no va colar “és que no pot ser perquè els diners... no hi han diners suficients... patapim, patapam”. No me va assegurar. I bueno, ja després vaig prendre mides més expeditives, no? [risses]. Però jo vaig dir... bueno. I me'n recorde que allí guardava uns joguets i unes coses i jo vaig dir: “saps què? Eixos joguets n'hi ha gent que no en té”. I jo agafava algun, el posava en la carretilla, els tirava per damunt de la tàpia i després anava, els agafava i els repartia. I això no sé si ho va arribar a saber o se va donar compte o què. Jo com que vaig durar un mes allà perquè després ja no... Pues cosetes d'estes a manta.

Activisme innocent

[Minut 01:29:18]

Ara me'n recorde una altra anècdota curiosa, quan estàvem aquí en el temps de la nuclear de Cofrents, anàvem a fer propaganda pel barri del tema de les nuclears: “Nuclears no, gràcies”. I el dibuix aquell del sol, el sol aquell roig somrient i la cosa groga, no? I vàrem fer... Miquel Costa i Paco Fuentes –que era un mestre de Formació Professional que vivia aquí **[90 min.]**, érem molt amics i molt també de l'Associació i tal, deia “què podem fer?” Pues anem a fer campanya, anem a omplir el barri de pintades d'estes. Però collons, com les pintarem? Si cada

d'això... Bueno, pues... I Miquel va fer una plantilla de cartró amb el sol aquell i després la cosa era, anàvem amb un flit d'eixos de fhhh [risses], perquè no teníem...

Clar, era molt car. Els esprais valien un dineral.

No, i apart el flit, que costava un ou! Jo recorde que me vaig fer llagues en els dits. Bueno, anàvem fent sols, anàvem fent sols per tot arreu, jo crec que en vàrem posar un i tot en la façana de l'església, me sona. En la façana o al costat, no sé. I després ja sobre el dibuix aquell, sobre la flitada, anàvem pintant lo altre. Bueno, una cosa així de... O apegant fulls de propaganda amb farinetes [risses]. Per allò de no anar a comprar cola d'empaperar i al dia següent que aparegueren els cartells. Pues dius, en fi. Eren temps que eren un poc d'així i no ens atrevíem, no? I bueno, amb farinetes. Com se'ns acut de fer farinetes, home, no sigues tan ingenu. Amb cola d'empaperar i no passa res, però teníem molta prevenció. Anècdotes d'estes bueno, a manta. Los tiempos aquellos...